

ეპოქა, იდეოლოგია და ლექსიკონები

Epoch, Ideology and Dictionaries

რუსუდან ზექალაშვილი, რამაზ ქურდაძე

Rusudan Zekalashvili, Ramaz Kurdadze

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: იდეოლოგია, ლექსიკოგრაფია, ლექსიკური
ფონდი, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, სალექსიკონო
სტატია.

Keywords: Ideology, lexicography, lexical fund, The Explanatory
Dictionary of the Georgian Language, dictionary entry.

ცნობილია, რომ ლექსიკის ცვლილებაზე მრავალი ფაქტორი ახდენს ზემოქმედებას. მათგან განსაკუთრებით ძლიერია ქვეყანაში გაბატონებული იდეოლოგიის გავლენა. თუკი სახელმწიფო ტოტალიტარულია, მის კონტროლს ექვემდებარება ყველა ცხოვრებისეული სფერო, რაც ენის ლექსიკაში აისახება კიდევ. ამის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს გასული საუკუნის ტოტალიტარულ სახელმწიფოებში შედგენილი და გამოცემული ლექსიკონები თუ სხვა ნაშრომები.

მე-20 საუკუნის ლინგვისტიკა დაინტერესდა ფაშისტური იდეოლოგიის გავლენის შესწავლით ადამიანთა მეტყველებაზე. ეს კარგად აღწერა ვიქტორ კლემპერერმა წიგნში „LTI – მესამე რაიხის ენა. ფილოლოგიის უბის წიგნაკი“. ხოლო ამავე საუკუნის 90-იანი წლების შემდეგ აქტუალური გახდა ორი გერმანიის მცხოვრებთა მეტყველების ლექსიკურ-გრამატიკულ თავისებურებებზე დაკვირვება; ყურადღება მიაქციეს ერთი და იმავე ხალხის დისკურსის ენობრივი მახასიათებლების განსხვავებებს (მათ შორის – ლექსიკურს) გდრ-სა და გფრ-ში. აშკარა გახდა, რამდენად დიდი იყო საბჭოთა იდეოლოგიის გავლენა სოციალისტური გერმანიის მცხოვრებთა დისკურსზეც.

იდეოლოგია და რეჟიმი ზემოქმედებას ახდენს არა მარტო მეტყველებაზე, არამედ საზოგადოებრივ ცნობიერებაზე. ამის დასტურად გამოდგება ცნობილი ჩეხი მწერლის, მილან კუნდერას, რომანი „ყოფიერების აუტანელი სიმსუბუქე“. წიგნის ერთ-ერთ თავს ეწოდება „გაუგებარ სიტყვათა ლექსიკონი“, რომელშიც მოთხრობილია, რომ ორ მთავარ მოქმედ პირს, საბინასა და ფრანცს, ზოგჯერ ერთმანეთის არ ესმით. მიზეზი კი ისაა, რომ საბინა სოციალისტურ ჩეხოსლოვაკიაში გაიზარდა, ფრანცი – შვეიცარიაში. მაგალითად, სიტყვა „დემონსტრაცია“ საბინასათვის დაკავშირებულია დამღლელ მარშირებებსა და ყალბ ზეიმთან, ფრანცისათვის კი თავისუფალი ადამიანის პროტესტის გამოხატვის ფორმაა.

ამ საკითხთა ცნობილმა მკვლევარმა, გერმანელმა პროფესორმა რუდი კელერმა იდეოლოგიის ზეგავლენას ადამიანთა მეტყველებაზე „უხილავი ხელის“ ფენომენი უწოდა. მსგავსი

ვითარება დამახასიათებელი იყო სოციალისტური ბანაკის ქვეყნებისა და საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებისათვის, რომელთა შორის იყო საქართველოც.

მეტყველების ლექსიკურ მხარეზე პოლიტიკური იდეოლოგიის გავლენის თვალსაზრისით საინტერესოა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეული (1950-1965, მთავარი რედაქტორი არნ. ჩიქობავა). მიუხედავად იდეოლოგიური წნეხისა და ურთულესი პირობებისა, ქეგლის შედგენა ომისშემდგომ მძიმე წლებში მეცნიერული გმირობის ტოლფასი იყო. მისი სალექსიკონო ბაზა იმ დროისთვის ყოვლისმომცველი იყო და მაქსიმალურად ასახავდა ქართული ენის ლექსიკურ მარაგს.

ცხადია, ქეგლში აისახა საბჭოთა იდეოლოგია და ეს გარდაუვალიც იყო. ამ თვალსაზრისით შეიძლება გამოიყოს რამდენიმე ასპექტი:

- განსხვავებული განმარტებები სოციალისტური და კაპიტალისტური ქვეყნების შეხედულებათა შესაბამისად;
- იდეოლოგიური შინაარსის სიტყვების დიდი რაოდენობა ლექსიკური ერთეულების შერჩევისას;
- პოლიტიკურ-ეკონომიკური, სოციალური, ფილოსოფიური და სხვა თემატიკის სიტყვათა განმარტებების იდეოლოგიური შეფერილობა;
- ათეიზმის პროპაგანდა და საეკლესიო თემატიკის სიტყვათა ტენდენციური (ათეისტური) დეფინიცია;
- რუსული ენიდან კალკირებული, საბჭოთა ეპოქისთვის დამახასიათებელი შესიტყვებების, ნეოლოგიზმებისა და აბრევიატურების სიმრავლე;
- კოლოკაციები და საილუსტრაციო წყაროები (მარქსისტულ-ლენინური პოლიტიკური ლიტერატურა, იმდროინდელი პრესა, სკკპ ისტორია, ყრილობის დადგენილებები...).

სალექსიკონო ერთეულების განმარტებებში იგრძნობა სოციალისტური სამყაროსა და კომუნისტური იდეოლოგიის უპირატესობა, ხაზგასმულია „თავისუფალი“ საბჭოთა ადამიანის მაღალზნეობრივი სახე და კაპიტალისტური ქვეყნების მორალურ-პოლიტიკური მანკიერებანი და სხვ.

შეიძლება ითქვას, რომ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის პირველი გამოცემა არა მარტო კულტუროლოგიური ინფორმაციის მდიდარი წყაროა, არამედ იდეოლოგიურისაც და ასახავს წინააღმდეგობრივ საბჭოთა ეპოქას. ეს კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს, რომ ლექსიკონი შესაბამისი ეპოქის ამსახველია.

ლიტერატურა:

- ზექალაშვილი, რ. (2019).** იდეოლოგია და საბჭოთა პერიოდის ქართული ლექსიკოგრაფია: საერთაშორისო კონფერენცია, მიძღვნილი რასმუს რასკისადმი „იდეოლოგია და ლინგვისტური იდეები“, პროგრამა და თეზისები. თბილისი.
- Keller, R. (2003).** Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache. (= UTB für Wissenschaft – Uni-Taschenbücher – Linguistik. 1567). 3., überarbeitete und erweiterte Auflage. Francke, Tübingen u. a.
- Klemperer, V. (1947).** LTI, Notizbuch eines Philologen (Sprache des dritten Reichs), Berlin.
- კუნდერა, მ. (2012).** ყოფის აუტანელი სიმსუბუქე, ჩეხურიდან თარგმნა სულხან მუხიგულაშვილმა. თბილისი: გამომცემლობა „დიოგენე“.
- ოშიაძე, ს. (2009).** ქართული დისკურსის კულტუროლოგიური პარადიგმა. თბილისი.
- ორუელი, ჯ. (2006).** „1984“, ინგლისურიდან თარგმნა დავით აკრიანმა. თბილისი: გამომცემლობა „სიესტა“, 2006.
- ქეგლ (1950-1964).** ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (მთავარი რედაქტორი არნ. ჩიქობავა), ტ. I – VIII. თბილისი: „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“.
- ქურდაძე, რ. (2001).** ქართული ლექსიკოლოგიის ზოგიერთი საკითხი (პოლიტიზირებულ ტერმინთა განმარტების დაზუსტებისათვის): თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო სესია, მოხსენებათა მასალები. თბილისი.
- ქურდაძე, რ. (2015).** იდეოლოგიზირებული ცხოვრება და იდეოლოგიზირებული ლექსიკონები: საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „იდეოლოგია და ლინგვისტური იდეები“, პროგრამა და თეზისები. თბილისი: გამომცემლობა „გრიფონი“.

It is common knowledge that the change of vocabulary, maybe influenced by a number of factors among them we should first of all mention the influence of the prevailing ideology of the particular country. If the state is totalitarian, all the spheres of life are under its control, which is reflected in the vocabulary of the language. Dictionaries and other works compiled and published in some totalitarian states of the last century are a visible example of this.

Linguistics of the 20th century got interested in studying the impact of fascist ideology on human speech. This is well described by Victor Klemperer in the book "LTI - The Language of the Third Reich. A Philologist's Notebook". And after the 90s of the same century, it became relevant to observe the lexical-grammatical features of the speech of the inhabitants of the two Germanys; Special attention was paid to the differences in the linguistic features (including lexical ones) in the discourse of the same population living in the GDR and the FRG. It became obvious how great was the influence of the Soviet ideology on the discourse of the inhabitants of socialist GDR.

Ideology and regime influence not only speech but also public consciousness. The novel "The Unbearable Lightness of Being" by the famous Czech writer Milan Kundera serves as proof of this. One of the chapters of the book is called "Dictionary of Unintelligible Words", where we can see that the two main characters, Sabina and Franz, sometimes cannot understand each other. The reason is that Sabina grew up in socialist Czechoslovakia and Franz in Switzerland. For example, the word "demonstration" for Sabina is associated with tedious advance marches and fake celebrations, while for Franz it is a form of protest of a free man.

German prof. Rudi Keller, an interesting researcher in this field called the influence of ideology on the speech of humans the phenomenon of the "invisible hand". A similar situation was characteristic of the countries of the socialist camp, the republics of the Soviet Union, Georgia among them.

From the point of view of the impact of political ideology on the lexical side of speech, the eight volume Explanatory Dictionary of the

Georgian Language, (1950-1965, Chief Editor prof. Arn. Chikobava) presents a great interest. Despite the ideological pressure and the most difficult conditions during the hard post-war years, compiling such a dictionary was equal to scientific heroism. Its lexical base at that time was comprehensive and reflected the lexical stock of the Georgian language as much as possible.

Obviously, the Soviet ideology found its reflection in the given dictionary, and it was certainly inevitable. From this point of view, several aspects can be distinguished:

- Diverse definitions according to the views of socialist and capitalist countries;
- A large number of words of ideological content when selecting lexical units;
- Ideological coloring of definitions of words of political-economic, social, philosophical and other topics;
- Propaganda of atheism and trending definition of religious words;
- The abundance of borrowed words from the Russian language: neologisms and abbreviations characteristic of the Soviet epoch;
- Collocations and illustrative sources (Marxist-Leninist political literature, press of that time, history of the communist party of the Soviet Union, communist party congress resolutions...).

In the definitions of the lexical units, you can see the tendency of demonstrating the superiority of the socialist world and the communist ideology, the high moral portrait of a “free” Soviet person and the moral-political vices of the capitalist countries are emphasized.

It is worth mentioning that the first edition of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language is not only a rich source of cultural information, but also the ideological one and reflects the contradictory Soviet years. This again emphasizes that the dictionary is a kind of the reflection of the relevant time.

References:

EDGL (1950-1964). The Explanatory Dictionary of the Georgian Language (chief editor Arn. Chikobava), vol. I - VIII. Tbilisi: “Publishing House of the Academy of Sciences of the Soviet Socialist Republic of Georgia”.

- Keller, R. (2003).** Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache. (= UTB für Wissenschaft – Uni-Taschenbücher – Linguistik. 1567). 3., überarbeitete und erweiterte Auflage. Francke, Tübingen u. a.
- Klemperer, V. (1947).** LTI, Notizbuch eines Philologen (Sprache des dritten Reichs), Berlin.
- Kundera, M. (2012).** The Unbearable Lightness of Being, translated from Czech by Sulkhan Mukhigulashvili. Tbilisi: “Diogene” publishing house.
- Kurdadze, R. (2001).** Some Issues of Georgian lexicology (for clarifying the definition of politicized terms): scientific session of the Faculty of Philology at Tbilisi State University, report materials. Tbilisi.
- Kurdadze, R. (2015).** IDEOLOGIZED LIFE, IDEOLOGIZED DICTIONARIES: INTERNATIONAL CONFERENCE “IDEOLOGY AND LINGUISTIC IDEAS”, Abstracts. Tbilisi: “Griphoni” publishing house.
- Omiadze, S. (2009).** Cultural paradigm of Georgian discourse. Tbilisi.
- Orwell, J. (2006).** “1984”, translated from English by David Akriani. Tbilisi: “Siesta” publishing house.
- Zekalashvili, R. (2019).** Ideology and Soviet Era Georgian Lexicography: INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO RASMUS RASK “IDEOLOGY AND LINGUISTIC IDEAS”, Program and Abstracts. Tbilisi.